

Neuspjeh mađarsko-hrvatskih graničnih pregovora i razmjene stanovništva (1941. – 1944.)

preveo i bilješkama popratio **Saša Vuković**
mag. hist. et univ. bacc. archeol.

Unatoč sklonosti temama iz Drugoga svjetskog rata hrvatska javnost – a onda znatnim dijelom i historiografija – pri njihovu razmatranju uglavnom zanemaruju pitanje Međimurja, odnosno općenitijih hrvatsko-mađarskih ratnodobnih odnosa.¹ Osim činjenice da na tom prostoru uglavnom nije došlo do događaja koji u suvremenom društvu izazivaju kontroverze, tomu zasigurno pridonosi i izražena jezična barijera. Potaknut upravo time, kao i vlastitim interesom za međimursku prošlost, odlučio sam – uz srdačno dopuštenje autorice – s mađarskog prevesti članak A magyar-horvát határtágyalások és lakosságcsere kudarca (1941 – 1944) istaknute mađarske povjesničarke Enikő A. Sajti, izvorno objavljen u 81. broju segedinskog časopisa Acta Historica 1985. godine (str. 3–18).² Premda su od njegove objave prošla gotovo četiri desetljeća, uzveši u obzir već spomenutu slabu istraženost teme u domaćoj historiografiji, za hrvatske čitatelje on i dalje obiluje mnoštvom novih informacija, dotičući se ne samo neuspješnih pregovora ustaških vlasti s Mađarima oko prava na Međimurje već i niza drugih tada aktualnih pitanja.

Tamo gdje je to smatrano korisnim, na prikladnim mjestima u tekstu ubačene su bilješke s ispravcima i uputama na neka od suvremenijih domaćih historiografskih djela; kako bi se razlikovale od autoričinih izvornih bilježaka, pisane su načinom Chicago Manual of Style i označene kao prevoditeljske napomene. [nap. prev.]

¹ Među dostupnim djelima hrvatske historiografije posvećenima tim temama vidi: Davor Kovačić, „Pitanje Međimurja u redarstveno-obavještajnim odnosima Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Mađarske u Drugom svjetskom ratu,“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 13/26 (2010): 59–78. Dotičući se osim sama Međimurja i niza širih sporazuma i odnosa između dvaju režima, Kovačićev članak u ovom je kontekstu posebno koristan jer problematici pristupa temeljem dokumentacije ustaške provenijencije, dajući time i uvid u drugu stranu povijesnih zbivanja koje je Enikő A. Sajti opisala s pomoću mađarske izvorne građe. Osim tog članka položaju ratnodobnog Međimurja i mađarske vlasti nad njim posvećeni su i dijelovi dviju međimurskih povijesnih sinteza: Vladimir Kalšan, *Međimurska povijest* (Zagreb: vlast. nakl., 2006), 308–377; Julijana Jahn, „Međimurje u suvremenom dobu,“ u *Pregled povijesti Međimurja*, ur. Branimir Bunjac (Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003), 141–147. Vidi i: Josip Črep, *Međimurci u svjetskim ratovima. Građa za povijesnicu Međimurja* (Čakovec: Ogranak Matice hrvatske, 2019).

² Izvorni tekst dostupan je u Repozitoriju članaka i knjiga Sveučilišta u Segedinu: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/2719/> (pristup 15. veljače 2022).

Dana 10. travnja 1941. godine mađarski konzul u Zagrebu, László Bartók, umirivao je ustaške službenike navodeći da je ulazak mađarskih trupa u Međimurje tek od strateškog značenja, odnosno da mađarska Vlada Međimurje i dalje smatra dijelom Hrvatske. Četiri dana poslije Bartók je posjetio Karlovac kako bi tamo dočekaao Pavelića na povratku iz Italije i tom je prilikom ustaškog vođu uvjerio da Mađarska nema pretenzije spram Međimurja i da je okupacija samo privremena. Međutim pritom je dodao da njegova Vlada istovremeno traži slobodnu luku u Sušaku. Premda se u principu složio s mađarskim zahtjevom, Pavelić je Bartóku odgovorio da je sporazum o slobodnoj luci nemoguće sklopiti prije sređivanja graničnih pitanja s Italijom.³ Određivanjem hrvatsko-talijanske granice Rimskim ugovorima potpisanim 18. svibnja 1941. godine NDH je izgubila znatne dijelove teritorija.⁴ Posljedično je u očima hrvatske Vlade porastao značaj Međimurja, na što je utjecala i odgoda ispunjenja njemačkih obećanja vezanih uz Banat.

Naime, 14. travnja Erdmannsdorf, poslanik njemačke Vlade u Budimpešti, obavijestio je Bárdossyja da će Banat zbog rumunjskih zahtjeva umjesto mađarskih zaposjesti njemačke trupe. Istovremeno, nastavio je, njemačko vojno vodstvo pripomoći će mađarskoj okupaciji Međimurja i krajeva sjeverno od Mure, no „konačna pripadnost tih područja bit će određena naknadno“. Bárdossy je iznenađen slušao Erdmannsdorfove riječi, podsjetivši ga na ranija njemačka obećanja oko ispunjenja mađarskih teritorijalnih zahtjeva. Naglasio je da će mađarska Vlada nastaviti zahtijevati Banat, no i da je „spremna s Nezavisnom Državom Hrvatskom pokrenuti prijateljske pregovore o Međimurju“.⁵

U tom trenutku mađarska Vlada nije imala drugog izbora jer je, kao što je spomenuto, njemačko-talijanskim sporazumom o podjeli Jugoslavije 24. travnja u Beču Međimurje predano Mađarskoj, no s napomenom da će točne granice biti određene bilateralnim pregovorima.

Bárdossy je pokušao ubrzati početak tih pregovora. Navodeći na ministarskoj sjednici 21. travnja da je tijekom mađarske okupacije Međimurja došlo do „nekoliko incidenata“ i da se može očekivati daljnja eskalacija situacije, Vla-

³ Fikreta Jelić-Butić: *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*. Zagreb, 1977. 93, 1. Već 1933. godine Revizionistička liga Paveliću je obećala da će Međimurje u slučaju graničnih pregovora pripasti ustašama. Isto, 90, 1.

⁴ Rimskim ugovorima određena je hrvatska granica na zapadu (Dalmacija), pri čemu su Italiju dopala najrazvijenija obalna područja, a Hrvatska se obvezala kako na obali neće podizati nikakve vojne objekte ili baze. Dogovor je također uključio i talijanski patronat nad Hrvatskom, koji, doduše, nije detaljizirao personalnu uniju pod Savojskom dinastijom, ali je ustašku državu unaprijed označio kao Kraljevinu Hrvatsku. Italija je poslije poražena po pitanju Sandžaka u Crnoj Gori. Ferdo Čulinović: *Jugoslavija između dva rata*. II. Zagreb, 1961. 577, 1.

⁵ *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933 – 1944.* [Wilhelmstrasse i Mađarska. Njemačka diplomatska građa o Mađarskoj 1933. – 1944.] Sabrali i uredili te uvodnu studiju napisali: György Ránki, Ervin Pamlényi, Lóránt Tilkovszky i Gyula Juhász. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 393, br. dok. 577, 1.

da je zauzela poziciju sklonu što ranijem pokretanju pregovora. Na Bárdossyjev prijedlog iznijet je stoga sljedeći stav: Mađarska će u principu zadržati suverenitet nad Međimurjem, ali će upravu nad njime predati Hrvatskoj, na određeno ili na neodređeno vrijeme; u svakom slučaju, kao privremeno rješenje. Željeznička linija kroz Čakovec (od Murakeresztúra do njemačke granice) bit će u mađarskom vlasništvu, dok će vađenjem međimurske nafte⁶ rukovoditi mađarska poduzeća. Prometovanju prema Jadranu na željezničkom pravcu Gyékényes–Sušak–Rijeka trebale bi biti dodijeljene posebne povlastice, uključujući pravo upotrebe mađarskih lokomotiva i uspostave spremišta goriva duž linije. Što se tiče luke u Sušaku, tražene su slobodna zona i pravo na gradnju mađarskih skladišta. Također u pregovorima bi trebalo razjasniti na koji će način hrvatske vlasti osigurati zaštitu vlasništva i nadoknadu štete nastale nakon predaje Međimurja hrvatskoj upravi. Po Vladinu mišljenju, sporazum bi u principu trebao uključiti i pitanje rada na plovnosti Drave i otvaranja Save mađarskim lađama. Sukladno s mišljenjem Ministarskog vijeća mađarsko-hrvatska granica trebala bi prolaziti središtem riječnih korita Drave i Dunava. Naposljetku je popisanim zahtjevima pridodana i ideja o međusobnoj razmjeni stanovništva.⁷

Svoje zahtjeve za Međimurjem Hrvati su temeljili na etnografskom principu i povijesnom pravu.⁸ Dva dana prije svog polaska u Rim, 16. svibnja, Pavelić je pozvao Bártóka i predložio mu da rasprava o neriješenim pitanjima započne 23. svibnja u Zagrebu.⁹

Dana 27. svibnja mađarska delegacija stigla je u Zagreb kako bi započela pregovore. Prije njihova dolaska hrvatska Vlada obaviještena je da je preduvjet uspješnosti pregovora priznavanje mađarskog suvereniteta nad Međimurjem i da će prijenos uprave biti moguć samo ako Hrvatska pokaže takvu spremnost na suradnju.¹⁰ Međutim hrvatska Vlada odbila je razmotriti to pitanje. S obzirom na to da ih je Italija u graničnom pitanju porazila, Hrvati su oko Međimurja pokazali veći otpor, posebice stoga što Mađarska nije bila država čije je zahtjeve trebalo prihvatiti bez prigovora. Također nadali su se da će prizivom na Sile Osovine uspjeti postići povoljnu odluku i tako vratiti Međimurje bez podređivanja Mađarima.¹¹

Ipak, mađarska je delegacija uskoro ohladila svoje hrvatske partnere jasno istaknuvši kako bi „bilo naivno pretpostaviti da je putovala sve do Zagreba samo kako bi besplatno ponudila Međimurje. Mađarskoj Vladi nemoguće je jednostavno pokloniti Međimurje Hrvatima jer je ono tijekom tisuću godina bilo dijelom mađarskog teritorija te je većina njegova stanovništva još uvijek odana Mađarskoj.“¹²

⁶ Kratak pregled eksploatacije nafte u Međimurju od njezinih početaka do završetka Drugoga svjetskog rata vidi u: Vladimir Kalšan, *Građansko društvo u Međimurju* (Čakovec: vlast. nakl., 2000), 101–107. [nap. prev.]

⁷ OL K-27 Min. tan. jgyk. 21. travnja 1941.

⁸ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-10.

⁹ OL K-74. I. Bartókov telegram iz Zagreba. 16. svibnja 1941.

¹⁰ HIL VKF 1941-1-5263/el. A *Wilhelmstrasse*... 434/1, br. dok. 613, 1.

¹¹ Isto. 421, br. dok. 600, 1.

¹² Isto. 434/1, br. dok. 613, 1.

Obje su strane potom pokušale privući potporu Nijemaca. Dana 31. svibnja Bartók je u Zagrebu održao sastanak s njemačkim generalom Glaiseom von Horstenauom i ambasadorom Kascheom. Kasche je izrazio Führerovu želju da se hrvatska država konsolidira što je prije moguće i nadu da će prijatelji iz Sila Osovine „dati sve od sebe kako bi efektivno poduprli nje-mačke napore u tom pogledu“. Izrazio je žaljenje zbog otegnuta utvrđivanja granica i dao naslutiti „da bi Hitler blagonaklono prihvatio“ popustljiviji stav mađarske Vlade prema Hrvatima. „Hrvatska ionako već ima mnoštvo problema i teškoća“, dodao je, „tako da je nepotrebno da ih Mađarska dodatno umnožava.“ General je povjerio Bartóku da je Pavelića upozorio „neka u ovom pitanju ne spletkari više negoli je to radio s Talijanima što se tiče Splita“, savjetovavši mu da prihvati rješenje po kojem bi Međimurje ostalo dijelom Mađarske i da se zadovolji upravom nad tim područjem. Kako bi osnažio svoje tvrdnje, nastavio je, upozorio je Pavelića da bi „Führer takvo rješenje odobrio“ rekavši mu da Njemačka nije spremna igrati ulogu arbitra u tom pitanju.¹³ Tako su, potičući istovremeno Mađarsku na umjerenost i izražavajući vlastitu neutralnost, Nijemci pokušavali navesti Hrvate da prihvate mađarsku ponudu. Ta tek djelomična neutralnost bila je s jedne strane povezana s bečkom odlukom o Međimurju, a s druge strane s činjenicom da je u to vrijeme mađarska Vlada ispunila njemačke zahtjeve povezane s četirima selima u Prekmurju.¹⁴

Pitanje razmjene stanovništva, koje su obje strane tumačile u vlastitu interesu, izazvalo je posebno veliku raspravu. Još prije početka konkretnih graničnih pregovora, 19. travnja, mađarska je Vlada u Zagreb poslala Aládara Tamása, vrlo dobro povezana s ustaškim krugovima. Preko njega nastojali su omekšati poziciju hrvatskih vlasti oko pitanja populacijske razmjene. U vezi s time Pavelić je Tamásu rekao da je spreman smjesta započeti pregovore o prihvatu Hrvata koji će zamijeniti deportirane Srbe te omogućiti Srbima deportiranima iz Mađarske dozvolu tranzita. Međutim primanje tih Srba nije dolazilo u obzir.¹⁵ Zbog njemačkog neslaganja pitanje deportacije mađarskih Srba kroz Hrvatsku u zagrebačkim razgovorima više se nije spominjalo, no u zamjenu za „grandioznu“ predaju Međimurja hrvatska je strana zatražila zauzimanje Bács-Kiskuna. U vezi s time Marosy je Ministarstvu vanjskih poslova preporučio sljedeće: „Smatram da bi u službi Mađarske i njezine budućnosti bolje bilo odustati od pritisaka u vezi s javnim prihvaćanjem formule, tako da nikakve bolne rane ne ostanu kao podloga primitivnom političkom senzibilitetu, te umjesto toga sve naše napore usmjeriti prema razmjeni stanovništva, odnosno deportacijama.“¹⁶

Međutim u Budimpešti se naglasak još uvijek stavljao na javno rješavanje zakonskog položaja Međimurja, a prijenos uprave na Hrvatsku zamišljao

¹³ OL K-63 Küm. pol. 1941-67-3559.

¹⁴ Dana 28. travnja Ministarsko vijeće složilo se s predajom naselja. OL K-27 Min. tan. jgyk. 28. travnja 1941. Nakon rasprave mađarska je strana to područje evakuirala u lipnju. HIL HM 1941-1 (a-38 126) eln.

¹⁵ OL K-63 Küm. pol. 1941-67-2749.

¹⁶ OL K-63 Küm. res. pol. 1941-67/a-387.

se tek nakon razmjene stanovništva. No povezivanje tih dvaju pitanja na taj način Hrvatima je bilo neprihvatljivo jer da su smatrali kako bi otegnutost premještanja stanovništva ostvarenje hrvatskih prava u Međimurju onemogućila na dulje vrijeme.

Pregovori su novi zaokret doživjeli u drugom tjednu lipnja. Lorković je istaknuo ideju zajedničkog prava na Međimurje, no uvjete Marosyjeve Vlade držao je neprihvatljivima.¹⁷ Hrvatskog ministra vanjskih poslova Marosy je pokušao navesti na prihvaćanje mađarske pozicije tvrdeći da će, ako se situacija ne razriješi u dogledno vrijeme, mađarske vlasti biti prisiljene dokinuti „nestabilno privremeno stanje“ u Međimurju. No, dodao je, ako su hrvatske vlasti voljne pregovarati na temelju mađarskih prijedloga, Vlada je spremna na određene ustupke poput razmatranja mogućnosti kondominija. Ipak, među ustaškim vodstvom ideja o kondominiju nije prihvaćena jednoglasno. Za razliku od Lorkovića Pavelić nije želio ni čuti o zajedničkoj upravi nad Međimurjem, a Bartóku, koji je pokazao interes za njegov stav, rekao je na neobičajeno teatralan način: „Pred hrvatski narod uvijek možete stati uzdignute glave ako ćete se pozvati na mađarsku vojnu okupaciju kao na manifestaciju nasilja tvrdeći da s Mađarima pregovarate o tom problemu.“¹⁸

Dana 6. rujna mađarski poslanik u Berlinu Sztójay posjetio je zamjenika njemačkog ministra vanjskih poslova Woermanna te je – kako bi, kao što je pritom naglasio, spriječio nesporazume – obavijestio njemačku Vladu da je mađarska Vlada „konačno završila pregovore s Hrvatskom oko pitanja Međimurja i ne vidi mogućnost promjene trenutčne situacije u okviru hrvatsko-mađarskog dogovora“. Woermann je Sztójayevu izjavu primio na znanje ponovno naglasivši njemačku neutralnost u tom pitanju.¹⁹ Tim činom Nijemci su prešutno potvrdili mađarsko svojatanje Međimurja, uslijed čega je ustaška Hrvatska izgubila granični spor i s Mađarskom. Međutim hrvatske vlasti zadržale su nadu da će se „prilika za promjenu“ javiti, ako ne prije, onda barem krajem rata. Do tog trenutka, u više je navrata pojasnio Lorković, „glavna želja hrvatske Vlade jest ostaviti barem stanovništvo tog područja neizmijenjenim“.²⁰

Dana 29. srpnja mađarski poslanik u Zagrebu Marosy, koji je snažno simpatizirao s ustaškim režimom te žalio zbog prekida pregovora, upozorio je svoju Vladu na predstojeću opasnost: „U svojim pismenim i usmenim izvještajima nisam ostavio mjesta sumnji da je prijelomna točka mađarsko-hrvatskih odnosa međimursko pitanje. Ostavljanjem tog prostora mogli bismo steći prijateljstvo Hrvata; njegovim oduzimanjem možemo računati na to da će se Hrvatska pridružiti našim neprijateljima i tragati za suradnjom s Rumunj-

¹⁷ A Wilhelmstrasse... 434/1, br. dok. 613, 1.

¹⁸ Isto i *Diplomáciai iratok Magyarországnak külpolitikájához 1936 – 1945.* [Diplomatska građa mađarske vanjske politike 1936. – 1945.] V. svezak. Sabrao: Gyula Juhász. Uredili: Gyula Juhász i Judit Fejes. Akadémiai Kiadó. Budimpešta, 1982. 824, br. dok. 1159, 1.

¹⁹ A Wilhelmstrasse... 442, br. dok. 618-619, 1.

²⁰ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-59.

skom i Slovačkom, uslijed čega ćemo, premda u oslabljenom izdanju, ponovo ostati okruženi.“²¹

Iako se okruženje naposljetku nije pojavilo ni u „oslabljenom izdanju“, mađarska se Vlada doista morala suočiti s protumađarskim stavom spomenutih država te su eskalirajući mađarsko-hrvatski odnosi nakon jednostrane aneksije Međimurja uzrokovali sve više neugodnosti. Obostrani granični incidenti postali su uobičajenima. Primjerice, u prosincu 1941. godine mađarska je Vlada okupirala mali dunavski otok Adu. Kako otočić unatoč opetovanim hrvatskim protestima nije evakuiran, nekoliko mjeseci poslije Šarengradsku adu zaposjeli su naoružane ustaše. Mađarska vojska preotela je nenastanjeni otok te su u travnju 1942. godine, kao farsa međimurskog pitanja, započeti pregovori o tom dijelu dunavske granice.²² Međutim – kao što je Marosy zapisao – „zbog sitničavog ponašanja hrvatske delegacije“ i ti su pregovori uskoro obustavljeni.²³

Ipak, hrvatska Vlada nije se pomirila s gubitkom Međimurja te je pojačala propagandnu kampanju, potičući hrvatski nacionalizam. Kako bi postigla taj cilj, nastojala se osloniti na pograničnu ustašku mladež i hrvatske službenike iz Međimurja, kao i na katolički kler, koji je ostao u sklopu Zagrebačke nadbiskupije. Primjerice, nakon uvođenja mađarske vojne uprave nad Međimurjem, ministar obrane Kvaternik u svom je obraćanju dobrovoljcima za Istočnu bojišnicu u Varaždinu istaknuo: „Strpljivo izdržite, jer Poglavnik i ja o ovom pitanju razmišljamo jednako kao i sami Međimurci... Neka Međimurje bude spremno i čeka jer ono je naše i ne može se tvrditi suprotno od toga.“²⁴

Dana 16. travnja 1942. godine glavni čakovečki upravitelj izvijestio je kako je unatoč odluci o pripojenju u Varaždinu ustanovljena kotarska oblast za Prelog i Čakovec, iz koje su se mađarskim vlastima odašiljala službena pisma.²⁵ Hrvatski je pak sabor imenovao predstavnike za čakovečki i preloš-

²¹ Isto. 1941-67-159. Marosy je odnose između triju država poslije procijenio puno realističnije, opisavši zblizavanje Hrvatske i Slovačke, koje je objema državama bilo potrebno, kao propagandu „koja ionako ne impresionira ostale“. No veze s Rumunjskom procijenio je kao puno opasnije; po njegovu mišljenju, zagrebački Rumunj Buz, tajnik bivšega rumunjskog ministra vanjskih poslova Titulescu, i hrvatski poslanik u Bukureštu Benzon označeni su kao „glavni predstavnici protumađarske klike“. OL K-63 Küm. pol. 1942-67-34.

²² OL K-63 Küm. pol. 1942-67-58. HIL VKF 1942-1 5022, 5162, 5160/el. Spomenuti otoci postali su sporni jer je u međuvremenu zavoj Dunava odsječen umjetnim kanalom, pa su se otoci pomaknuli sjeverno od nove linije riječnih nanosa, postavši time mađarskim teritorijem.

²³ OL K-63 Küm. pol. 1943-67-bez broja.

²⁴ OL K-428 MTI litografija 1132. 18. srpnja 1941. U rujnu 1942. godine Pavelić je posjetio hrvatske postrojbe na sovjetskoj bojišnici. No čak i u tom psihološki povoljnu trenutku nije uspio zadobiti podršku Nijemaca po pitanju Međimurja. OL K-149 BM res. 1942-2-8376.

²⁵ Držeci Međimurje i dalje dijelom svog teritorija, hrvatske su ga vlasti – barem na papiru – uključile u sastav Velike župe Zagorje sa središtem u Varaždinu. Kotarska oblast Čakovec-Prelog, koju Sajti spominje, vjerojatno je nasljednik ustaških stožera za iste kotareve nastalih povlačenjem međimurskih ustaša predvođenih ljekarnikom Teodorom Košakom pred mađarskim snagama u travnju 1941.

ki kotar.²⁶ Na mađarski odgovor, dakako, nije trebalo dugo čekati. Petković, imenovani predstavnik Preloga, 27. ožujka 1942. godine „s najvećim zgražanjem“ protestirao je protiv takva postupka u listu *Zalai Közlöny*, odbacivši imenovanje tvrdnjom da je „mađarski državljanin rođenjem i materinjem jezikom“. Ipak, mađarska Vlada diplomatskim putem nije prosvjedovala kod Hrvata, a ministar vanjskih poslova zamolio je ministra unutarnjih poslova da se „suzdrži od mjera koje bi mogle predstavljati uznemiravanje“, ali i da zadrži one koji bi mogli pokušati otići na zasjedanje Sabora.²⁷ Petkoviću i Radikoviću, koji su imenovani zastupnicima, nije dakle učinjeno ništa nažao,²⁸ no mađarska je Vlada ipak poduzela određene korake. U znak odmazde hrvatskim činovnicima, željezničkim radnicima i učiteljima, koji su sada ostali bez poslova, „dopušteno“ je da „napuste“ zemlju u kratkom roku, tj. prognani su.²⁹

Nacionalizam, rasplamsan na objema stranama, odnio je i prvu žrtvu. U listopadu 1941. godine ustaški simpatizer Šafarić u Pretetincu (mađ. Drávaóhíd) ustrijelio je Györgyja Kreszingera jer je „on bio jedan od prvih koji su potpisali za ulazak mađarskih trupa u Međimurje te je sve otada radio za Mađare“.³⁰

Crkvena jurisdikcija u Međimurju uzrokovala je mnoštvo problema mađarskoj Vladi jer je ono i nakon pripojenja Mađarskoj ostalo dijelom Zagrebačke nadbiskupije.³¹ Prema izvještaju središnjega žandarmerijskog ureda, zagrebački nadbiskup Stepinac naredio je međimurskim svećenicima da misu

---

godine, nakon svega par dana „upravljanja“ nad tim krajem u ime Nezavisne Države Hrvatske; Jahn, „Međimurje u suvremenom dobu,“ 141. [nap. prev.]

²⁶ OL K-28 ME Kisebbségi o. 1942-R-19 705.

²⁷ OL K-149 BM res. 1942-2-10 429. Drugi imenovani predstavnik bio je Vid Radiković. Premda se odbio javno distancirati od hrvatskih vlasti, ni on se nije odazvao.

²⁸ Hrvatska historiografija donosi nešto drugačije podatke, tvrdeći kako je Ivan Petković, prijeratni istaknuti HSS-ovac, za mađarske okupacije Međimurja dvaput uhićen te je dio vremena proveo i u logoru Kistarcsa u Mađarskoj, gdje je podvrgnut zlostavljanju od kojega je nakon puštanja na slobodu 1943. godine preminuo; Kalšan, *Međimurska povijest*, 318. [nap. prev.]

²⁹ OL K-149 BM res. 1942-6-11 892. Sukob je ponekad poprimao i komične oblike. Primjerice, jednom prilikom skupina od 80 do 100 ustaša i hrvatskih vojnika našla se nasuprot mađarskim graničnim stražarima. Prema suvremenom izvještaju, graničari su se prvo povukli s mosta kako bi energično djelovali, no potom su „s magarećim ušima, guzicama i drugim šaljivim gestama, smijući se i pjevajući odmarširali do hrvatske obale Drave“. HIL VKF 1941-1/el. Izvještaj od 14. srpnja 1941.

³⁰ OL K-149 BM res. 1942-6-11 892. Spominjući potpisivanje za ulazak mađarskih trupa, Šafarić se najvjerojatnije referirao na jednu od mađaronskih delegacija koje su početkom travnja 1941. godine iz Međimurja otputovale u Budimpeštu kako bi tamo „uvjerile mađarsku Vladu i vojne krugove da mađarska vojska okupira Međimurje“, pružajući time privid legitimiteta konačno ostvarenim akcijama; Kalšan, *Međimurska povijest*, 310. [nap. prev.]

³¹ Župe baranjskog trokuta također su se nalazile pod jurisdikcijom Zagrebačke nadbiskupije.

služe na hrvatskom jeziku, „ukorivši one koji su to činili na mađarskom“.³² Kako bi se doskočilo tomu, zapovjedništvo II. segedinskog korpusa pokušalo je problem podučavanja mađarskog jezika u školama riješiti s pomoću vojnih kapelana. U studenom je pokrenuta opća istraga protiv „slavenski nastrojena“ svećenstva te su oni koji nisu odbacili nadbiskupovu naredbu da se krсни listovi izdaju na hrvatskom jeziku ili su pak od djece očekivali da ih pozdrave na hrvatskom jeziku prognani iz zemlje.³³ U svibnju 1942. godine Politički odjel hrvatskog Ministarstva vanjskih poslova kod mađarske je Vlade prosvjedovao protiv izbacivanja međimurskog klera. Marosyju je pristupio i papinski poslanik u Zagrebu Marconi koji je mađarskog poslanika uvjerio u dobronamjernost Svete Stolice, dodavši ipak kako je u objašnjenju izbacivanja „ponuđeno malo konkretnih razloga te ih naša administracija teško pomiruje sa svojim priznatim jezičnim i vjerskim pravima“.³⁴

Krajem kolovoza 1941. godine katolički vojni biskup u ime Ministarstva obrane obratio se mađarskom primasu Justinijanu Serédiju s molbom da što prije intervenira s ciljem sređivanja crkvene situacije u Međimurju.³⁵ Situaciju je hitnom, kao što je navedeno u dopisu, učinila i činjenica da nije riječ o ovisnosti samo duhovne skrbi vjernika o Zagrebačkoj nadbiskupiji već i „ženidbama pripadnika tamo stacionirane slavne vojske“.³⁶ Vrhovno zapovjedništvo uskoro je također interveniralo u vezi s tim pitanjem pokušavaju-

³² OL K-149 BM res. 1942-6-11 892. Tijekom godina okupacije zagrebački nadbiskup Stepinac nije se identificirao s ustaškim režimom. Primjerice, odbacio je zahtjev šefa hrvatske propagande Kovačića da svećenici s propovjedaonica govore protiv komunizma i partizana, tvrdeći kako je crkveni protukomunistički stav dobro poznat, dok bi takva akcija predstavljala zauzimanje strane protiv partizana, od kojih je samo dio bio pripadao komunistima. Tijekom jedne od protupartizanskih akcija „čišćenja“ Nijemci su pogubili čitavu obitelj nadbiskupova mlađeg brata. OL K-63 Küm. pol. 1943-67-149. Služenje mise na nacionalnim jezicima vjerojatno, uzevši u obzir liturgijske odredbe prije Drugoga vatikanskog koncila, valja tumačiti tek kao propovijedanje (te eventualno čitanje Evanđelja i pjevanje pučkih napjeva) na mađarskom ili na hrvatskom jeziku. Kako bi spriječio pokušaje mađarskog odvajanja Međimurja od svoje jurisdikcije, Stepinac (kojeg autorica u tekstu pogrešno naziva Stepanić) za taj je kraj sredinom lipnja 1941. godine uspostavio generalni vikarijat sa selničkim župnikom Ignacijem Rodićem kao vikarom; Kalšan, *Međimurska povijest*, 318-319. [nap. prev.]

³³ OL K-149 BM res. 1942-6-11 892.

³⁴ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-2862.

³⁵ Iako ga autorica ne imenuje, moguće je kako se radilo o umirovljenom vojnom biskupu Stjepanu Zadravcu, rođenom Čakovčancu, koji je nakon mađarske okupacije ustrajno radio na mađarizaciji Međimurja i jačanju njegovih veza s mađarskom maticom; Kalšan, *Međimurska povijest*, 306. Ideja o odvajanju Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije i njegovu priključenju nekoj od mađarskih (nad)biskupija u svrhu pospješivanja mađarizacije njegova stanovništva nije nova; tim su se zamislama mađarske vlasti u Međimurju bavile još u doba Austro-Ugarske Monarhije. Vidi: Saša Vuković, „List Medjimurje/Muraköz kao sredstvo mađarizacije u razdoblju od 1884. do 1914. godine“ (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2021), 113–117. [nap. prev.]

³⁶ HIL HM 1941-148 775/eln.

ći pridobiti i primasa Serédija i nuncija u Budimpešti.³⁷ Međutim Vatikan je odgovorio šutnjom, pa je u proljeće 1942. godine Marosy pokušao postići cilj preko papinskog poslanika u Zagrebu, no ponovo bezuspješno – Vatikan je odbijao priznati promjene u crkvenom položaju Međimurja do prestanka rata i uspostave novih državnih granica.³⁸

Nakon neuspjeha pregovora o granicama došlo je i do negativne promjene u nacionalnoj politici mađarske Vlade prema Hrvatima. Unatoč oštrim prosvjedima hrvatske Vlade provedeni su popisivanje i izgon osoba doseljenih nakon 1. prosinca 1918. godine. Marosy je pokušao uvjeriti ministra vanjskih poslova Lorkovića kako je riječ tek o popisivanju stanovništva te da mađarska Vlada nema namjeru izbaciti Hrvate iz zemlje, dok će se o spomenutim izgnanima provesti istraga.³⁹ Ona nije ni privedena kraju kad je polovinom prosinca primljena nova hrvatska žalba zbog deportacijskih naredaba čakovečkoga kotarskog poglavara. Toga je puta Ministarstvo vanjskih poslova već uputilo molbu Ministarstvu unutarnjih poslova da provede žurnu istragu slučajeva 75 deportiranih osoba navodeći kako je „u izmijenjenoj situaciji [tj. nakon Zakona o pripojenju, nap. a.] prisutan jak politički interes u tom pogledu“. Mađarsko vodstvo stoga je pokušalo demonstrirati toleranciju, barem prema hrvatskim vlastima. No rezultati istrage nisu pružili potporu gore navedenim Marosyjevim umirujućim izjavama; poglavar čakovečkog kotara Ferenc Vida pred policijskim službenikom nije zaniijekao da je doista došlo do izгона, pravdajući svoje odluke tvrdnjama kako su imigranti bili „iredentisti i komunisti“ te kako se „činilo apsolutno nužnim riješiti se takvih nepoželjnih elemenata“. U svoju obranu dodao je kako su deportacije izvršene „sporo i s najvećom pažnjom“. Od 75 izgnanika s hrvatskog popisa 36 je potvrđeno, no među njima se, napomenuo je Vida, nalazilo svega 10-15 Hrvata, dok su ostatak činili Židovi.⁴⁰

Dana 18. veljače Ministarstvo vanjskih poslova dostavilo je rezultate istrage Marosyju te ga ovlastilo da preda sljedeći odgovor: tvrdnja o deportaciji 75 osoba pretjerana je i lišena „ikakve materijalne osnove“. U čakovečkom kotaru doista jest bilo protjerivanja, no među zahvaćenima se našlo „najviše 20-25 (!) Hrvata, a samo su tri osobe prešle granicu“. Popis useljenika proveden je, no ne u svrhu njihove deportacije, već samo za potrebe „nacionalne zaštite“. ⁴¹ Istovremeno je Marosyju naloženo da u ime mađarske Vlade prosvjeduje protiv ponašanja Hrvata koji ulazeći/bježeći u Mađarsku uzrokuju „konstantne nered“, njihovim zlonamjernim ponavljanjem primoravajući vlasti na provedbu nekih „potrebnih i legitimnih“ mjera.⁴² Osim zbog protjerivanja dvije su se vlade međusobno kritizirale i zbog djelovanja raznih nacionalističkih i iredentističkih organizacija, kao i zbog izjava i napisa u tisku o

³⁷ HIL VKF 1942-1-4284/eln.

³⁸ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-38. Inače, Vatikan nije službeno priznao ni Nezavisnu Državu Hrvatsku.

³⁹ OL K-149 BM res. 1942-6-6119.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

Međimurju. Dok su Hrvati ustrajno negirali legitimnost mađarske aneksije tog prostora, Mađari su tvrdili da u Međimurju ne žive Hrvati, već Šokci i Bunjevci koji govore „međimurskim“ jezikom.⁴³

Premda u pomalo bombastičnom stilu, Marosy je odnos između dviju država prikladno opisao sljedećim riječima: „Mađarsko-hrvatski odnos jest poput neba zastrta oblacima, na kojem se komadić plavetnila povremeno pojavi tek nakratko, samo da bi ga uskoro zakrio novi nalet vjetra.“⁴⁴

Pokušavajući ustaškom režimu dati „bolji uvid“ takvim postupcima, mađarske vlasti nisu bile zainteresirane za zaoštavanje mađarsko-hrvatskih odnosa nakon jednostranog rješenja međimurskog pitanja; bile su zabrinute zbog malih država koje su stvorili Nijemci – Slovačke i Hrvatske – te njihova približavanja Rumunjskoj.⁴⁵ Iako se nikada nije odrekla Međimurja, Hrvatska je bila prisiljena prihvatiti činjenično stanje – ne samo da hrvatske vlasti nisu primile njemačku podršku oko priključenja Međimurja Hrvatskoj već su u Berlinu žestoko poljuljane i njihove namjere budućeg zaoštavanja situacije. To se naslućuje i iz progona zamjenika ministra vanjskih poslova Vračića, kojega je Marosy zajedno s hrvatskim poslanikom u Bukureštu Benzonom nazvao „mrskim i neugodnim oponentom“, što je uskoro ponovljeno i u njemačkim i talijanskim komentarima u Zagrebu. Nakon njegova odlaska broj hrvatskih prosvjednih nota zamjetno je smanjen.⁴⁶

Odmah po preuzimanju dužnosti novi premijer i ministar vanjskih poslova Miklós Kállay ovlastio je Marosyja da učini iskorak u pogledu obostranih manjinskih prava. U dopisu odaslanu hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova 12. ožujka 1942. godine popisane su žalbe hrvatskih Mađara – otezanje oko pružanja dozvole rada Mađarskoj kulturnoj zajednici, koju je podupirala mađarska Vlada, prisutnosti Strelastih križeva u Osijeku te uređenja školskih pitanja – te je hrvatska Vlada upozorena kako će „tretman Mađara u Hrvatskoj ostaviti utjecaja i na tretmanu Hrvata u Mađarskoj“. Prilikom

⁴³ HIL HM 1941-1. 48-775/el; OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-27 672; OL K-63 Küm. pol. 1942-67-64; HIL HM 1942-1/a-2556/el. O genezi i stvarnoj političkoj podlozi stvaranja tzv. međimurskog jezika za vrijeme Drugoga svjetskog rata u hrvatskoj se historiografiji pisalo u nekoliko navrata. Za primjere vidi: Branimir Bunjac, Marijeta Stevanović i Ivana Vegh, „Gramatike ‘međimurskoga’ jezika iz 1942. godine,“ *Filologija* 61 (2013): 67–164; Goran Hutinec, „List ‘Muraköz – Megyimurje’ kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941 – 1943),“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 37 (2005): 283–310. Kao ni ideja odcjepjenja od crkvenog Zagreba, ni ideja o „međimurskom“ jeziku i naciji nije nova, već je također postojala i u vrijeme mađarske uprave do 1918. godine. Za detalje njezine provedbe u tom razdoblju i popis relevantne literature vidi: Vuković, „List Medjimurje/Muraköz“. [nap. prev.]

⁴⁴ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-20.

⁴⁵ O hrvatsko-rumunjskim odnosima u vrijeme Drugoga svjetskog rata, s naglaskom na zajedničkim problematičnim odnosima s Mađarskom, vidi: Marin Mihanović, „Mađarsko pitanje u hrvatsko-rumunjskim odnosima od 1941. do 1944. godine: pokušaj obnove Male Antante,“ *Časopis za suvremenu povijest* 33/2 (2001): 323–353. [nap. prev.]

⁴⁶ Međutim Marosy je ministru vanjskih poslova Lorkoviću prenio informaciju da se Vračić kandidirao za njegovu poziciju. Isto.

predaje dopisa Marosy je održao dug razgovor s ministrom vanjskih poslova Lorkovićem te ga i usmeno potaknuo da se popisane žalbe što prije razriješe. U vezi s Mađarskom kulturnom zajednicom Lorković se branio tvrdeći kako ona, doduše, nije priznata, no uživa svu slobodu organiziranja; Marosy je tu tvrdnju odbacio nadodavši kako u Mađarskoj „zajednice hrvatskih Bunjevaca i Šokaca djeluju sasvim slobodno“. Usto je ministra vanjskih poslova upozorio i na činjenicu da u Hrvatskoj mađarskih škola nema, dok u Mađarskoj djeluje 13 hrvatsko-mađarskih, pet vendsko-mađarskih,⁴⁷ sedam bunjevačko-mađarskih i 15 šokačko-mađarskih mješovitih škola. Lorković je uime svoje Vlade odvratio kako je ona spremna riješiti pitanje mađarske manjine na recipročnim temeljima i ustvrdio kako ne postoje hrvatski teritorijalni zahtjevi na područje preko Dunava, tj. na Bačku. Međimurje pritom nije spomenuo. Hrvatska ne traži prava jednaka onima njemačke manjine, nastavio je, već samo spremnost mađarske etničke zajednice na priznavanje Hrvata i očuvanje njihove nacionalne kulture; Lorković je, naime, jasno izrazio nezadovoljstvo hrvatskih vlasti podjelom mađarskih Hrvata na Bunjevce i Šokce, uslijed čega je došlo do oštrog prijepora. Naime, Marosy je Lorkovićev stav označio „sitničavim i pre nagljenim šovinizmom“, dok je hrvatski ministar vanjskih poslova objasnio kako je „nacionalno ime duhovna poveznica nacije te će, ako ga se ne može izražavati slobodno, doći najprije do duhovnog otuđenja, a potom i do potpunog odvajanja populacije“. Pritom je, naravno, zanemario pokušaje ustaških vlasti da od bošnjačkih Muslimana stvore „Hrvate-Muslimane“.

Ipak, po pitanju školstva bio je prisiljen zauzeti obrambeni stav te je za problematičnu situaciju optužio prijašnje jugoslavenske vlasti uvjeravajući Marosyja da hrvatska Vlada ima „bezuvjetnu i ozbiljnu namjeru“ pomoći u njezinu razrješenju. No napomenuo je i da se u međimurskim školama ne podučava na hrvatskom, već na „međimurskom“ jeziku, istaknuvši i da – dok on [Marosy, nap. prev.] može uspostaviti kontakt s Mađarima u Hrvatskoj – hrvatski izaslanik Gaj u Mađarskoj ne uživa jednaku pogodnost. Međutim Marosy je jasno istaknuo kako njegova Vlada spor namjerava razriješiti „na temelju *statusa quo*“ odbacivši pritom mogućnost ustupaka.⁴⁸ Nakon dugotrajna otezanja riješena su stoga samo pitanja zabrane djelovanja Strelastih križeva u Osijeku te pružanja dozvole rada Mađarskoj kulturnoj zajednici, dok je dogovor oko rješavanja manjinskih pitanja iscrpljen međusobnim obećanjima.⁴⁹

⁴⁷ Pojmom *Vendi* mađarske su vlasti označavale pretežno slovensko stanovništvo Prekmurja i Porabja, nastojeći ih – kao i u slučaju Međimuraca – time odvojiti od slovenske matice i tako pospješiti proces njihovog mađariziranja. Za osvrt na genezu i političku pozadinu te teorije vidi: Akoš Anton Dončec, „Megyirmurszki-szlovenszki – nevjerojatna sudbina ‘međimurskoga jezika’,“ *Kaj* 51/1-2 (2018): 55–81. [nap. prev.]

⁴⁸ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-31, 32. U Mađarskoj je, kako bi se naglasila odvojenost vendske književnosti od hrvatske, u škole uveden „mađarski pravopis“. Dakako, takva vrsta lingvističkih manipulacija nije bila strana ni ustaškim vlastima. Primjerice, iz „čistoga“ hrvatskog jezika zakonskim je dekretom izbačena uporaba srbizama.

⁴⁹ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-105. Vođa osječkih Strelastih križeva Antal Kovács nakon zabrane stranke pobjegao je u Banat. Odmah nakon Kovácsseva napuštanja

S obzirom na to da ideja o razmjeni stanovništva nije uspjela, mađarska je Vlada iznijela novu ideju – preseljenje bosanskih Mađara u Mađarsku. Naime, nakon istjerivanja jugoslavenskih naseljenika iz Bács-Kiskuna i premeštaja bukovinskih Seklera znatna su područja ostala ispražnjena. Kako naseljavanje moldavskih Čango-Mađara nije uspjelo u planiranu opsegu, mađarska je Vlada nastojala demografsku sliku Bačke „popraviti“ jednostranim preseljenjem Mađara iz NDH.⁵⁰

Pozivajući se na „partizansku prijetnju“, Bárdossyjeva je Vlada preseljenje bosanskih Mađara zatražila već u prosincu 1941. godine. Usprkos oduženim pregovorima 25. veljače 1942. godine Ministarsko vijeće ovlastilo je ministra unutarnjih poslova i Vladu da repatriraju „ugrožene“ raspršene Mađare. Pregovori su s mrtve točke pokrenuti putem razgovora Antala Ullein-Revičkyja i general-pukovnika Gusztáva Henyeyija s Pavelićem i Lorkovićem tijekom njihova posjeta Zagrebu povodom obilježavanja godišnjice postojanja hrvatske države. Pripreme za proslavu, kojom se nastojala prikriti nestabilnost ustaškog režima, jamačno su potaknule hrvatsku popustljivost, odnosno težnju za stvaranjem prijateljskih odnosa između dviju država, koji bi omogućili rješavanje međimurskog pitanja.⁵¹

Početak travnja Marosy i Lorković potpisali su sporazum o preseljenju bosanskih Mađara, kojim se hrvatska Vlada obvezala otkupiti njihove nekretnine i osigurati naknadu za njih.⁵² Zauzvrat je mađarska strana povukla odluku prema kojoj prognanim ili dobrovoljno iseljenim Hrvatima nije bilo dopušteno iznijeti čak ni svoje stvari.⁵³ Shodno naputcima svoje Vlade Marosy je odbacio hrvatski zahtjev za proširenjem imovinskog reciprociteta i na hrvatske dobrovoljce koji se žele iseliti, a koji su „svojim hrvatskim naci-

---

pokreta njegov bivši predstavnik Gyula Sütő s njemačkom je putovnicom doputovao u Hrvatsku i tamošnje Strelaste križeve reorganizirao pod imenom „Csaba“. „Csaba, nezavisno hrvatsko društvo“ izdavalo je litografske novine. Nakon niza protesta mađarske Vlade hrvatsko Ministarstvo unutarnjih poslova zabranilo je i njegov rad, no ono je nastavilo djelovati s njemačkom potporom. Godine 1943. general Kammerhoff, zapovjednik SS-jedinica u Hrvatskoj, od pripadnika Strelastih križeva organizirao je zaseban SS-odred namijenjen njemačkim protupartizanskim operacijama. U travnju 1944. godine sklopljen je vojni sporazum između osječke grane Mađarske kulturne zajednice i Strelastih križeva. OL K-63 Küm. pol. 1943-67-180; 1942-67-123; 1944-67-42; OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-31 131.

⁵⁰ Od moldavskih Čango-Mađara samo se sto obitelji željelo preseliti u Mađarsku, no tijekom 1941. godine premješteno ih je tek 53. Razlog takva podbačaja nije bilo samo „otezanje“ rumunjske Vlade, već i suzdržanost mađarske strane uslijed njihove već snažne asimiliranosti. OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-24 333. O naseljavanju Seklera u Bačku vidi: Enikő A. Sajti: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941.* [Naseljavanje Seklera i nacionalna politika u Bačkoj – 1941.] Akadémiai Kiadó. Budimpešta, 1984.

⁵¹ Nažalost, zapisnici pregovora nisu pronađeni. Njihova je osnova sadržana u Marosyjevim izvještajima za travanj i svibanj. OL K-63 Küm. pol. 1942-67-41; 43; 51.

⁵² OL K-28 ME Kisebbségi o. 1942-R-24 333.

⁵³ OL K-149 BM res. 1942-2-9621.

onalizmom posvjedočili da se žele iskupiti za prijašnje greške⁵⁴. Bosanskim Mađarima dopušteno je odvesti i određenu količinu stoke; unatoč uputama svoje Vlade Marosy je bio prisiljen ponuditi reciprocitet. Kao što je izvijestio, to je bilo „apsolutno nužno jer je grupa Mađara iz Gunje već bila spremna za iseljenje te bi u suprotnom čitava operacija bila prekinuta, što je moglo imati izuzetno neugodan učinak na Mađare u Hrvatskoj“⁵⁵.

Sporazumom je obuhvaćeno preseljenje Mađara iz triju bosanskih mjesta – Gunje, Vučinjaka i Brčkog; u ljeto su njegove odredbe proširene i na Bijeljenu. Tijekom priprema, koje su započele sredinom travnja, Marosy je uz pomoć kulturne zajednice u Hrvatskoj pokušao organizirati svečani ispraćaj, no unatoč svim naporima nije uspio stvoriti atmosferu kao prilikom iseljavanja Seklera. Primjerice, zbog akcija čišćenja terena od partizana grupu iz Bijeljine do granice su dopratili njemački tenkovi. Unatoč isticanju njihove „neutažive težnje za integriranjem u veliku mađarsku zajednicu“ čak je i mađarski tisak bio prisiljen priznati da je preseljenjem bosanskih Mađara spašavana njihova puka egzistencija. Naravno, pritom je tumačeno kako je „sigurnost života i imovine ugrožena djelovanjem Srba“, tj. partizana.⁵⁶ Pravu su opasnost međutim predstavljale njemačke, talijanske i ustaške akcije protiv partizana. Dovoljno je navesti dva takva primjera. Tijekom operacije „čišćenja“ u Bosni u svibnju 1942. godine u selima bilogorskog okruga napadnute su stotine izbjeglica, uključujući i Mađare.⁵⁷ Budući da su seljani odbili predati partizane, u ožujku 1943. godine Nijemci su pogubili sve muškarce u selu Oštri Zid. Mađari su također strijeljani unatoč tome što su, sukladno s ranijim dogovorom, predložili članske iskaznice Mađarske kulturne zajednice.⁵⁸ Mađarsko-njemački dogovor koji je uslijedio nakon slučaja u Oštrom Zidu mogao bi se nazvati tragikomičnim jer je, kako bi se izbjegli slični incidenti, predlagao da Mađari tijekom njemačkih operacija protiv partizana „svoju nacionalnost označuju pomoću malih mađarskih zastava“⁵⁹.

No i u drugim aspektima akcija preseljenja bosanskih Mađara bila je drugačija od preseljenja Seklera. Prve grupe već su otpremljene kada je 30. svibnja hrvatska Vlada u znak prosvjeda protiv novih deportacija u Međimurju obustavila proces. Naredba vlasti u Međimurju da se svi hrvatski zaposlenici vrate

⁵⁴ Može se pretpostaviti kako je riječ o hrvatskim/„jugoslavenskim“ dobrovoljcima iz Prvoga svjetskog rata koji su vojnu službu ili njezin dio proveli boreći se u srbijanskim postrojbama ili pak sudjelujući u oslobađanju Međimurja i drugih sjeverozapadnih krajeva nove države 1918. i 1919. godine da bi potom poput tzv. solunaša iz siromašnijih krajeva bili naseljeni u plodnije dijelove tadašnje Kraljevine SHS/Jugoslavije. U konkretnom slučaju najvjerojatnije se radi o naseljenicima iz Bačke. [nap. prev.]

⁵⁵ OL K-28 Kisebbségi o. 1942-R-24 333.

⁵⁶ OL K-428 MTI litografija 1133. 20. rujna 1942.

⁵⁷ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-67.

⁵⁸ Isto. 1943-67-34.

⁵⁹ Isto. Na mađarski zahtjev za provedbom istrage o slučaju iz Oštrog Zida general Glaise von Horstenau kratko je odgovorio kako su „optužbe na račun ponašanja njemačkog Wehrmachta neodržive“ te provedba istrage u toj situaciji nije moguća. OL K-63 Küm. pol. 1943-67-114.

u kratkom roku jer će im u protivnom obitelji biti deportirane, a imovina konfiscirana, protumačena je kao posebno uvredljiva.⁶⁰ Tim korakom hrvatske su vlasti nastojale ostvariti pritisak na mađarsku Vladu da prestane s deportacijama te iskoristiti priliku za sklapanje bilateralnoga sporazuma o manjinama, kojemu bi, prema hrvatskoj zamisli, prethodile terenske istrage o njihovom položaju. Marosy je povukao prijedlog da se najprije postigne dogovor oko dunavske granice istaknuvši kako i mađarska strana raspravu o manjinama smatra aktualnom.⁶¹

Postupak se nastavio tek u srpnju nakon što je mađarska Vlada državi ničkim počastima ublažila Paveličev „gnjev“; u svakom slučaju, režim na rubu kolapsa nije bilo teško prisiliti na sve više i više, u osnovi jednostranih, ustupaka. Kao što je iz Hrvatske 9. rujna 1942. godine izvijestio Gestapo: „Postoje otvorene naznake da se Mađarska priprema na široki ustanak u Hrvatskoj, ali ne kako bi joj pružila pomoć, već kako bi situaciju iskoristila u vlastitu korist.“⁶²

Tijekom selidbe, koja je potrajala do rujna, u Bačku je preseljeno ukupno 395 mađarskih obitelji iz Bosne, odnosno 1552 osobe. Stanovnici Gunje premješteni su u Horthyváru (Stepanovićevo), Vučinjaka u Hadikliget (Veterinik), a Brčkog u Hadiknép (Sirig)⁶³, dok su oni iz Bijeljine razdijeljeni između Horthyváre i Hadiknépa. Mađari iz Bosne smješteni su dakle među seklerske doseljenike, a razdijeljeno im je 2877 katastarskih jutara zemljišta, odnosno prosječno sedam jutara po obitelji.⁶⁴ U rukama Bonczosove Vladine komisije preostalo je potom tek 14 000 katastarskih jutara oduzetoga zemljišta, čija je rastrkanost onemogućila daljnje masovnije naseljavanje. Već u studenome 1942. godine Ministarstvo vanjskih poslova obustavilo je stoga Marosyjev plan preseljenja još dvije-tri tisuće ljudi.⁶⁵ Od 1943. godine u Bačkoj su se provodile samo još individualne akcije doseljavanja.⁶⁶

U međuvremenu je nastavljena zlosretna rasprava između mađarske i hrvatske Vlade o manjinskim pitanjima. No neki rezultati u pogledu mađarskih škola u Hrvatskoj pritom su ipak postignuti te je, prema podacima hrvatskoga Ministarstva bogoštovlja i nastave, 12 mađarskih podružnica započelo s radom u školskoj godini 1942./1943. Ministar Ratković te je vijesti iskoristio kako bi predložio kulturni sporazum, oblikovan prema onom sklopljenom s Rumunjskom,⁶⁷ no mađarska je Vlada izbjegla odgovor. Uslijed toga posti-

⁶⁰ OL K-28 ME Kisebbségi o. 1942-R-21 144; OL K-74 1. Marosyjev telegram iz Zagreba. 11. svibnja 1942.; OL K-63 Küm. pol. 1942-67-49.

⁶¹ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-82; Isto. 1943-67-bez broja.

⁶² *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*. Beograd, 1973. XII/2. 149, br. dok. 733, 1.

⁶³ U izvornoj verziji članka autorica je pripomenula kako nije uspjela pronaći „srpskohrvatski“ naziv Hadiknépa, pa je ovom prigodom on pridodan u tekst. Također u izvornoj verziji naziv mjesta Stepanovićevo pogrešno je naveden kao Stepanićevo. [nap. prev.]

⁶⁴ OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-24 333.

⁶⁵ OL K-74 1. Marosyjev telegram iz Zagreba. 14. listopada 1942.

⁶⁶ OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-24 333.

⁶⁷ OL K-63 Küm. pol. 1942-67-104. Poslije je razotkriveno da mađarske podružnice zapravo nisu djelovale. U tom razdoblju pod upravom Reformirane Crkve u Hrvatskoj su se nalazile samo tri osnovne škole. Isto. 1944-67-80.

gnuta je jedino ponuda mađarskog poslanika u Zagrebu, Van der Vennea, o provedbi revizije etničke politike u školskim udžbenicima. Ministar vanjskih poslova Alajbegović takav je prijedlog pozdravio s „velikim razumijevanjem“, istaknuvši kako „u današnjim kritičnim vremenima, praktičnije rješenje neće biti moguće tako skoro“.⁶⁸

Već u ljeto 1942. godine popisu pritužaba mađarske Vlade dodana je nova stavka zadavši težak udarac ionako nestabilnim hrvatskim vlastima. Naime, poručeno im je da nisu u stanju „zaštiti“ Mađare od partizana te da opasnost više ne prijete samo u Bosni već i na graničnim područjima.⁶⁹ Daka-ko, primarnu brigu mađarskoj Vladi nije zadavala sudbina hrvatskih Mađara, već mogućnost da se partizanski pokret prelije preko granica; njezina zabrinutost povećana je dospijecom vijesti o osnutku mađarske partizanske brigade „Sándor Petőfi“.⁷⁰ Završetkom spomenutih preseljenja Vlada je zbog toga preferirala zatvaranje granica pred „inficiranim“ Mađarima iz Hrvatske navodeći državni interes kao opravdanje. Zaštita manjina stoga je svedena tek na upozoravanje hrvatskih vlasti da prilikom operacija „čišćenja“ obrate pažnju na sigurnost mađarskog stanovništva te mu nakon prestanka borbi omogućće povratak.⁷¹ Takvo je obećanje primio i viši pripadnik premijerova Odsjeka za nacionalnosti Pál Balla prilikom svog posjeta Zagrebu krajem svibnja 1943. godine.⁷² No obećanja ustaške Vlade imala su, naravno, tek ideološki značaj jer tijekom vojnih akcija ni Nijemci ni same ustaše nisu u obzir uzimali stavove mađarske Vlade. U listopadu 1943. godine potpukovnik Krasznay, mađarski časnik za vezu pri srpskom vojnom stožeru, izvijestio je kako je oko dvjesto Mađara pobjeglo iz Hrvatske u Mađarsku sklanjajući se od ustaških zvjervstava.⁷³ Prema odredbi Ministarstva unutarnjih poslova, samo onim Mađarima koji su se pokazali potpuno pouzdanima u pogledu državne i javne sigurnosti te posjedovali certifikat izdan u zagrebačkoj ambasadi dopušten je ulazak u zemlju; odredbom je jasno zabranjeno primanje Židova i pravoslavaca.⁷⁴ Usto je takva manjinska zaštita omoguććena samo onima koji su se pridružili Mađarskoj kulturnoj zajednici u Hrvatskoj, čijim je djelovanjem mađarska Vlada nastojala spriječiti hrvatske Mađare da se pridruže partizanima;⁷⁵ kao što formiranje Petőfijeve brigade pokazuje – bezuspješno.

Na inicijativu mađarske strane početkom veljače 1944. godine ponovo je dotaknuta ideja mađarsko-hrvatske razmjene stanovništva. Stav Kállayeve Vlade o tom pitanju ostao je, uz napomenu kako su „moguće tek trenutačne

⁶⁸ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-102.

⁶⁹ Isto. 1942-67-103; OL K-28 ME Kisebbségi o. 1942-R-26 158.

⁷⁰ OL K-63 Küm. pol. 1943-67-134.

⁷¹ Isto. 1942-67-67; 1943-67-33.

⁷² OL K-28 ME Kisebbségi o. 1943-R-2433.

⁷³ Isto. 1943-R-32751.

⁷⁴ OL K-149 BM res. 1941-2-14 899. U siječnju 1944. godine odnosi su dodatno zategnuti, nakon čega su u zemlju mogli ući samo oni koji su dolazili iz Banata, ispunjavajući pritom i ranije uvjete. Isto. 1944-2-28600.

⁷⁵ Isto. 1943-R-31 614; 34 415.

iznimke“, nepromijenjen. S druge strane Hrvati su napustili svoju prijašnju neprihvatljivu poziciju sada inzistirajući tek na tome da im se omogući nekoliko godina za preseljenje Hrvata iz Mađarske. Kako bi se postigla „blaža atmosfera“, Marosy je kao mjesto održavanja pregovora predložio Budimpeštu.⁷⁶ Iza promjene hrvatskog stava stajala je činjenica da je Mandićeva Vlada bila itekako svjesna tehničkih poteškoća provedbe razmjene stanovništva jer gospodari situacije na terenu već odavno nisu bili ni ustaška vlast ni njemački okupatori, već jugoslavenska Narodnooslobodilačka vojska. Svojom spremnosti na pregovore hrvatska je strana nastojala stvoriti i mogućnost ponovnog raspravljanja međimurskog pitanja. No mađarska Vlada očigledno nije ponovno postavila to pitanje vjerujući u uspjeh rapidne implementacije i održavajući prilično uzaludnu nadu kako će nakon rata uspjeti konsolidirati svoje južne granice pozivajući se na konvencionalni „pravni aparat“.⁷⁷

Međutim uzevši u obzir razvoj situacije na bojišnici pregovori o razmjeni stanovništva ubrzo su pretvoreni u pregovore o prihvatu izbjeglica, a mađarska je Vlada prvi put prisiljena primijeniti koncept „trenutačne iznimke“. Hrvati su svoje sudjelovanje uvjetovali održavanjem susreta u Zagrebu pravdajući to tvrdnjom da su „kompetentno osoblje i zamjenici ministara previše zauzeti drugim pitanjima te stoga trenutačno ne mogu napustiti grad“.⁷⁸ Zapravo, Nijemci su ih upozorili da ne putuju. No, kao što je Marosy zlobno primijetio, sitničave intrige osoblja zagrebačkoga Ministarstva vanjskih poslova onemogućile su i povratak bivšega hrvatskog poslanika u Budimpešti Gaja na poprište njegove „nekadašnje slave“.⁷⁹

Dana 16. veljače započeli su Marosyjevi pregovori s predstojnikom Političkog odsjeka hrvatskog Ministarstva vanjskih poslova Gajem, tijekom kojih je Marosy nastojao postići priznanje izbjegličkog statusa za bjegunce u Mađarsku, uključujući i pravo na prijenos njihove imovine. Ako pak to ne bi uspjelo, težio je postići barem da ostavljene nekretnine Hrvati ne konfisciraju i da tako otvorenom ostane mogućnost povratka. S druge strane Gaj je zahtijevao da imovina onih naseljenika koji bi u Mađarskoj ostali trajno pripadne hrvatskoj državi.⁸⁰

Međutim javile su se i druge komplikacije. Naime, pokazalo se da su Hrvati, suprotno već usvojenu načelu, nastojali sve mađarske izbjeglice tretirati kao trajne, što bi značilo da bi i njihova imovina trajno pripala Hrvatskoj. Nakon dugotrajne rasprave Marosyju je uspjelo navesti Gaja da se složi s uspostavom vremenskog roka odsutnosti, tek nakon čijeg bi isteka izbjeglice dobile trajan status. Daljnja je kontroverza potom izbila jer je Marosy predložio da se taj rok ograniči na godinu dana, dok su se Hrvati založili za razdoblje od šest mjeseci.⁸¹ Drugu komplikaciju uzrokovala je zamjena Gaja kao pregovarača u

⁷⁶ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-13.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto. 1944-67-18.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ OL K-74 1. Telegram iz Zagreba. 16. veljače 1944.

⁸¹ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-26.

sklopu rutinske smjene osoblja u hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova; njegov nasljednik Rieger bio je potpuno nesvjestan dogovora te je predložio novo rješenje.⁸² Pregovori su se nastavili i za Sztójajeye Vlade da bi još uvijek sitna cjenkanja u svibnju napokon dala konkretne rezultate; dana 4. svibnja Marosy i Rieger potpisali su mađarsko-hrvatski sporazum o izbjeglicama.⁸³ No dogovor o razmjeni stanovništva ni toga puta nije postignut.

Prema potpisanu sporazumu, pitanjem izbjeglih osoba trebala se baviti naknadno imenovana zajednička mađarsko-hrvatska komisija. Izbjeglice iz Hrvatske zadržavale su dvogodišnje pravo povratka na izvorno mjesto prebivanja, dok je onima koji su htjeli ostati u Mađarskoj omogućeno dobivanje mađarskog državljanstva, pričem im je dopušteno dopremiti svoju imovinu.⁸⁴ No s obzirom na to kako se razvijala ratna situacija, sporazum nije proveden u praksi.

Nakon što su Nijemci okupirali Mađarsku,⁸⁵ Hrvati su pokušali iskoristiti priliku kako bi ih „podsjetili“ na međimursko pitanje. Kada je Marosy to spočitnuo ministru vanjskih poslova Periću, on mu je „bez ikakva suzdržavanja odgovorio kako je držao oportunim Berlinu ponoviti da je, prema hrvatskom stajalištu, Međimurje dio Hrvatske“. U nastavku je ministar politiku svog prethodnika Lorkovića nazvao manjkavom predbacivši mu zanemarivanje baranjskog trokuta, kojim je Vladi onemogućio adut koji je mogla iskoristiti u pogledu Međimurja.⁸⁶ Osvrćući se na to, Marosy je napomenuo: „Gornja Perićeva izjava jasno ukazuje na pogrešku koju je mađarska Vlada napravila napustivši granične pregovore koje sam zagovarao, a tijekom kojih bi se Hrvatska u pismenoj formi odrekla Baranje i Bačke.“ Poprilično uznemirena Marosyja Perić je pokušao umiriti tvrdnjom da njegov „podsjetnik“ Berlinu nije označio otvaranje međimorskog pitanja.⁸⁷ To, naravno, nije proizašlo iz hrvatske dobre volje, već iz činjenice da su Nijemci oštro osudili hrvatski pokušaj temeljen na ideji o mogućem mađarsko-njemačkom sukobu. Međutim Marosy je držao potrebnim skrenuti pažnju njemačkog poslanika u Zagrebu Kaschea i generala Glaisea von Horstenaua na tzv. Crnu legiju (tjelesnu gardu Poglavnika Pavelića), koju je povezao s mogućim hrvatskim planom provedbe puča u Međimurju. No takvu su mogućnost odbacila obojica Nijemaca.⁸⁸ U jesen 1944. godine međutim ustaški su radio i tisak ponovo kre-

⁸² Isto. 1944-67-36.

⁸³ Isto. 1944-67-49; OL K-74 1. Telegram iz Zagreba. 5. svibnja 1944.

⁸⁴ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-36. Zajedničku komisiju tek je trebalo oformiti. Njezini bi članovi s mađarske strane bili Marosy, tajnik iz ambasade Pallavicini te činovnik András Angeli, a s hrvatske čelnik Ureda za naseljavanje Mato Pavlović i činovnici Josip Bašić i Ivan Martinčević. Isto. 1944-67-53.

⁸⁵ U ožujku 1944. godine kao posljedica Horthyjeva potpisivanja primirja sa SSSR-om. Ubrzo potom uz njemačku potporu u Mađarskoj je na vlast došla ranije progonjena radikalna fašistička stranka Strelastih križeva nastavivši ratovanje s nadirućim sovjetskim snagama. [nap. prev.]

⁸⁶ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-40.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

nuli naglašavati međimursko pitanje. U izvještaju poslanu 6. rujna mađarski poslanik u Zagrebu Van der Venne istaknuo je: „Ne isključujem mogućnost da bi Hrvati mogli iskoristiti bilo kakvu konfuziju za pokušaj invazije Međimurja, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog umirivanja uzburkanih strasti masa.“⁸⁹ Poslanik je bio u pravu uočivši kako ponovljeni interes za povratak Međimurja služi ponajprije unutarnjem konsolidiranju uzdrmanog režima; za provedbu „puča“, odnosno za povrat Međimurja, ustaške vlasti više nisu imale ni snage ni vremena.

U kolovozu 1944. godine njemačka je Vlada na prijedlog generala Glaisea von Horstenaua iznijela ideju zajedničke vojne operacije protiv mađarsko-hrvatskih partizana zamišljajući mogućnost obostranoga prelaska granice u duljini od 30 kilometara za vrijeme borbenih akcija.⁹⁰ Sztójayeva Vlada njemački je prijedlog raspravila na sjednici 17. kolovoza. Po mišljenju ministra vanjskih poslova, Nijemci bi trebali pozvati hrvatsko Ministarstvo vanjskih poslova da se s tim zahtjevom obrati izravno mađarskoj Vladi. No čak i u takvu slučaju Vlada bi mogla odobriti samo obranu državnih granica „ne mogavši si više priuštiti sudjelovanje u operacijama sve do dalmatinske obale“. Ministar obrane objasnio je kako bi dogovor trebao uključivati maksimalnu udaljenost od 10 kilometara od granice osvrnuvši se na činjenicu da su nedavno tri divizije povučene s južnih granica, koje sada stoga čuvaju samo manje jedinice. Prema ministru financija Reményi-Schnelleru, u slučaju provedbe plana mađarska je Vlada trebala obratiti pažnju na hrvatsku osjetljivost, odnosno izbjeći stvaranje hrvatske percepcije da je riječ o pokušajima obnove Zemlja Krune sv. Stjepana. Ministarsko vijeće stoga je naposljetku donijelo odluku o spremnosti na angažman vojnih jedinica protiv „bandita“ u Hrvatskoj, no samo na zahtjev hrvatske Vlade i samo unutar područja od deset kilometara od mađarsko-hrvatske granice uz mogućnost njegova proširenja „samo uslijed postizanja novog dogovora između mađarske i hrvatske Vlade“.⁹¹

Pavelić nije pokazao entuzijizam prema prisutnosti mađarskih trupa u Hrvatskoj bojeći se – kao što je Reményi-Schneller predvidio – da bi Mađari prelazak graničnih linija mogli protumačiti kao priliku za zadovoljavanje određenih teritorijalnih težnji; Hrvatskom su se proširile glasine da Mađarska traži čak i Osijek.⁹² Pavelić je također preferirao sklapanje sporazuma između dviju vlada od općeg dogovora⁹³ vjerojatno se prisjećajući ranijega njemačkog plana stvaranja hrvatske autonomije pod mađarskim utjecajem.⁹⁴ A to bi, kao

⁸⁹ OL K-63 Küm. pol. 1944-67-98.

⁹⁰ OL K-74 1. Telegram iz Zagreba. 19. kolovoza 1944.

⁹¹ OL K-27 Min. tan. jgyk. 17. kolovoza 1944.

⁹² Žarko Atanacković: Okupacija Vojvodine i stanje posle okupacije. *Војноисторијски гласник* [Vojnoistorijski glasnik], 1963. Br. 3. 28, 1.

⁹³ OL K-74 1. Telegram iz Zagreba. 9. rujna 1944.

⁹⁴ U Hitlerovom planu podjele Jugoslavije od 6. travnja 1941. godine stoji: „Hrvatska će postati autonomna država, vjerojatno pod mađarskim utjecajem.“ *Zbornik dokumenata...* XII/1. 27, br. dok. 2, bilješka br. 72, 1. O pitanju: Isto. 216, br. dok. 369, 1.

što je Ciano objasnio u nekoliko prilika, značilo da na vlasti ne bi ostao ni 24 sata.⁹⁵

Tako je mađarska Vlada – doduše, pod određenim uvjetima – pristala na zajedničko djelovanje protiv partizana. Hrvatska Vlada, iako ozbiljno zabrinuta zbog moguće prisutnosti mađarskih postrojbi, također se nije izravno suprotstavila njemačkom prijedlogu. Međutim i mađarskoj i hrvatskoj Vladi za aktivnu borbu protiv partizana u Hrvatskoj ponestalo je vremena.

---

⁹⁵ *Tajni arhivi grofa Ciana 1936. – 1942.* Zagreb, 1952. 501, 1.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 17 2022.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVII, broj 17, 2022.

Glavni i odgovorni urednik
Ivan Mrnarević

Zamjenik glavnog urednika
Ivan Ćorić

Uredništvo
Petar Bešlić
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Mudrovčić
Tijana Vokal

Redakcija
Petar Bešlić
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Ivan Mudrovčić
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnik Uredništva
Petar Bešlić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Irena Bratičević
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Ivana Buljan
dr. sc. Ivana Gubić
dr. sc. Sanja Lazanin
dr. sc. Ana Pavlović

dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Kornelija Jurin Starčević
dr. sc. Goran Sunajko
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić

Lektura za hrvatski jezik
Jozo Akrap
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Lea Ivanković
Lorena Lelek
Marija Mrnjavac
Martina Perak
Nika Pulig
Josipa Skenderović
Darko Vasilj
Jakov Zidarić
Matea Žnidarec

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Marko Maraković, FF-press

Prijevod s engleskog jezika
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Filip Šimunjak

Prijevod s mađarskog jezika
Saša Vuković

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o.

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sredstvima koje je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>